

■ **Οργανωτική Επιτροπή Συνεδρίου**
Organizing Committee

Z o e G a v r i i l i d o u
A n g e l i k i E f t h y m i o u
E v a n g e l i a T h o m a d a k i
Penelope Kambakis-Vougiouklis

■ **Γραμματειακή Υποστήριξη**
Secretarial Support

Ioannis Anagnostopoulos
Maria Georganta
Polyxeni Intze
Nikos Mathioudakis
Lidija Mitits
Eleni Papadopoulou
Anna Sarafianou
Elina Chadjirapa

■ **ISBN 978-960-99486-7-8**

■ **Τυπογραφική επιμέλεια**

Νίκος Μαθιουδάκης
Ελένη Παπαδοπούλου
Ελίνα Χατζηπαπά

■ **Σχεδιασμός εξώφυλλου**

Νίκος Μαθιουδάκης

■ **Copyright © 2012**

Δημοκρίτειο Πανεπιστήμιο Θράκης
Democritus University of Thrace

Εργαστήριο Σύνταξης, Μορφολογίας, Φωνητικής, Σημασιολογίας, *+Μόρφωση* ΔΠΘ
Laboratory of Syntax, Morphology, Phonetics, Semantics, *+MorPhoSE* DUTH

Διεθνές Συνέδριο Ελληνικής Γλωσσολογίας
International Conference of Greek Linguistics

www.icgl.gr

ΚΑΤΑΓΡΑΦΕΣ ΠΡΟΦΟΡΙΚΟΥ ΔΙΑΛΕΚΤΙΚΟΥ ΛΟΓΟΥ: ΠΡΟΒΛΗΜΑΤΑ ΚΑΙ ΠΡΟΚΛΗΣΕΙΣ*

Χρυσούλα Καραντζή
Κέντρον Ερεύνης Νεοελληνικών
Διαλέκτων και Ιδιωμάτων
της Ακαδημίας Αθηνών
karantch@academyofathens.gr

ABSTRACT

This paper aims at raising several issues concerning recording continuous spontaneous spoken discourse for linguistic and dialectal research and its subsequent transcription. Transcription involves both interpretive and representational decisions which respond to the contextual conditions of the process, the transcriber's expectations and beliefs about the informants and the purpose of transcription. In the field of dialectology there is a need for a thorough reassessment of the state of the art in the transcription of spoken language for linguistic research.

Λέξεις κλειδιά: επιτόπια έρευνα, προφορικός λόγος, καταγραφή, απομαγνητοφώνηση

1. Εισαγωγή: προφορικός λόγος και επιτόπια έρευνα

Το λεκτικό εκφώνημα αποτελεί τη μονάδα του προφορικού λόγου. Μεγάλη σημασία όμως έχουν και ορισμένα άλλα γνωρίσματα της ομιλίας που το συνοδεύουν, όπως τα παραγλωσσικά γνωρίσματα, ο επιτοπισμός, οι παύσεις, η προφορά, η ένταση της φωνής και τα εξωγλωσσικά γνωρίσματα, χειρονομίες, κινήσεις, εκφράσεις, βλέμμα, διάθεση. Στον προφορικό λόγο παρουσιάζονται συχνά ελλειπτικές προτάσεις ή ανολοκλήρωτες φράσεις, ενώ ακόμα υπάρχουν πολλά «γεμίσματα» και παύσεις. Ορισμένες φορές διαφαίνεται η προσπάθεια του ομιλητή να αλλάξει ή να βελτιώσει μια φράση που χρησιμοποίησε.

Η επιτόπια έρευνα είναι ένα απαραίτητο και αξιόπιστο μεθοδολογικό εργαλείο για τις ανθρωπιστικές και κοινωνικές επιστήμες. Πρόκειται για μια καταγραφή της σύγχρονης πραγματικότητας που διαθέτει τόσο παραδοσιακά στοιχεία όσο και νεωτερισμούς. Πρόκειται για έρευνα διπλής κατεύθυνσης: α) καταγραφή πρωτογενούς υλικού για αρχείο, β) πρόσληψη προφορικού διαλεκτικού λόγου μέσα σε κοινωνικά και πολιτισμικά συμφραζόμενα.

Η βιογραφική μέθοδος χρησιμοποιείται στις ποιοτικές έρευνες για την ανασυγκρότηση και την ανάλυση της εμπειρίας και κατά συνέπεια των κοινωνικών διαδικασιών. Η αφηγηματική ιστορία ζωής δεν είναι μόνο ένα άθροισμα ακολουθιών δράσης πάνω σε ένα βιογραφικό χρονικό άξονα, αλλά έχει τη δική της λογική, αυτή της αυτοβιογραφικής αναδόμησης. Είναι μια τεχνική που χρησιμοποιείται σήμερα εκτεταμένα και αναπτύχθηκε στο πλαίσιο κοινωνιολογικών μελετών. Η τεχνική έγκειται στο ότι ο ερωτώμενος διηγείται ελεύθερα ιστορίες που έζησε ο ίδιος.

Σε αντίθεση με άλλες μορφές συνέντευξης, δεν βασίζεται στο σχήμα ερώτηση-απάντηση, αλλά δίνεται ο χρόνος στον πληροφοριοδότη να διηγηθεί ένα συμβάν χωρίς να διακόπτεται ή να σχολιάζεται. Ο ερευνητής είναι απλώς ακροατής. Επιβεβαιώνει, όποτε χρειάζεται, τη συμμετοχή του με νοήματα (ή ένα κούνημα του κεφαλιού). Έτσι δίνεται στον ερωτώμενο η δυνατότητα να αναπτύξει ένα θέμα αποκλειστικά στη δική του γλώσσα. Όλη η συνέντευξη μαγνητοφωνείται, ώστε να μπορούν κατά τη διάρκεια της απομαγνητοφώνησης να σημειωθούν ακόμα και οι αποχρώσεις στον τόνο της φωνής, τα κομπιάσματα κλπ., τα οποία σημειώνονται και αναλύονται.

Πρόκειται για μια χρονοβόρα μέθοδο. Κάθε συνέντευξη μπορεί να κρατήσει από 20 λεπτά έως 1 ½ ώρα. Συνήθως γίνεται στον ιδιωτικό χώρο του ερωτώμενου αλλά και αλλού, π.χ. στο καφενείο. Προϋποθέτει την κοινωνική επαφή ερευνητή-πληροφορητή (σε αντίθεση π.χ. με τα ερωτηματολόγια, που μπορούν να σταλούν ταχυδρομικά προς συμπλήρωση, ή με σύντομο τηλεφωνικό διάλογο κλπ.), ενώ ακολουθεί η επεξεργασία, ανάλυση και ερμηνεία των αποτελεσμάτων. Πριν από το απομαγνητοφωνημένο κείμενο θα πρέπει να υπάρχει ένα σύντομο σημείωμα για τον πληροφορητή

(όνομα, ηλικία και προέλευση). Στην περίπτωση προσφύγων ή κατοίκων μη γηγενών (νύφης στο χωριό, Θρακιώτης σε μικρασιάτικο χωριό) η πληροφορία αυτή είναι ουσιαστικής σημασίας. Στην ημικατευθυνόμενη συνέντευξη το αντικείμενο δεν είναι περιορισμένο, οι ερωτήσεις δεν είναι προκαθορισμένες και το κείμενο που προκύπτει από την απομαγνητοφώνηση εξετάζεται στην ολότητά του κι όχι επιλεκτικά. Η βασική μονάδα καταγραφής επιλέγεται από τον ερευνητή σε σχέση με τα βασικά ερωτήματα της έρευνας και όταν η μονάδα καταγραφής (π.χ. λέξη) δεν είναι δυνατό να ερμηνευθεί παρά μόνο σε σχέση με τα συμφραζόμενα, τότε το εκτενέστερο κομμάτι του περιεχομένου αποτελεί τη μονάδα καταγραφής και είναι η μονάδα συμφραζομένων.

Ακόμα είναι δυνατό να χρησιμοποιηθούν ομάδες εστιασμένης συζήτησης: ένας μικρός αριθμός ατόμων με κοινά χαρακτηριστικά, κτλ. γυναίκες μιας ηλικιακής ομάδας, όπου αναπτύσσεται η δυναμική της ομάδας. Σε αυτές τις περιπτώσεις, στην απομαγνητοφώνηση έχει κανείς να αντιμετωπίσει το πρόβλημα της αλληλοεπικάλυψης του λόγου (overlapping). Η καταγραφή γίνεται σε κασετόφωνο, ενώ ο ερευνητής κρατά και χειρόγραφες σημειώσεις. Ένα από τα πιο ενδιαφέροντα αποτελέσματα της απομαγνητοφώνησης είναι η συνύπαρξη, μέσα στο ίδιο εκφώνημα, «αντιφατικών καταστάσεων»: παράλληλων τύπων (πολυτυπία, δυναμικότητα συγχρονίας, συνώνυμα, ρηματικοί τύποι (ποιοι τύποι παράγονται πιο αυθόρμητα;). π.χ. *γυναϊκών* και *γυναϊκόνε* ή δυο εναλλακτικοί τρόποι προφοράς (διαλεκτική προφορά που υποχωρεί;).

2. Προφορικές καταγραφές: Το τι και το πώς

Το θέμα που θα μας απασχολήσει στη συνέχεια είναι τα προβλήματα που προκύπτουν από τις προφορικές καταγραφές. Με βάση τις καταγραμμένες συνεντεύξεις επιδιώκεται να συζητηθούν προβλήματα απόδοσης του προφορικού λόγου και ανάγνωσης ποικίλων στοιχείων που μια προφορική συνέντευξη περιέχει. Δεν θα αναφερθούμε εδώ αναλυτικά στις τεχνολογικές εξελίξεις των τελευταίων ετών που επιτρέπουν καλύτερες εγγραφές: συσκευές ψηφιακής εγγραφής φωνής που προσφέρουν ήχο ποιότητας CD, λογισμικό αναγνώρισης ομιλίας, απομόνωση θορύβου, λήψη ηχητικών αρχείων σε υπολογιστή, κλπ.

Κεντρική διαδικασία αναδεικνύεται η μαγνητοφώνηση του προφορικού λόγου και στη συνέχεια η απομαγνητοφώνηση και η πιστή καταγραφή του. Στην πράξη ο προφορικός λόγος μετατρέπεται σε γραπτό κείμενο αλλά δεν προσαρμόζεται στις προδιαγραφές του. Διατηρεί έτσι το αρχικό του περιεχόμενο και το ανάλογο επίπεδο ύφους. Η απομαγνητοφώνηση λέει «λέξη προς λέξη» ό,τι είπε ο ομιλητής ή η ομιλήτρια. Συμπεριλαμβάνονται π.χ. φράσεις που ξεκινούν και μένουν μετέωρες, λεκτικές και γραμματικές ανακολουθίες που ενδέχεται να κάνει ο ομιλητής ως συνέπεια του αυθόρμητου, μη προσχεδιασμένου χαρακτήρα του λόγου του. Ακόμα καταγράφονται λέξεις ή τμήματα φράσεων που επαναλαμβάνει ο ομιλητής, ακόμα κι αν η επανάληψη δεν γίνεται για λόγους έμφασης, αλλά αποτελεί στοιχείο της προφορικής εκφοράς.

Κατά την καταγραφή προκύπτουν, όπως είναι φυσικό, αποσπάσματα με προβληματικό ήχο (λόγω θορύβου ή κακής εγγραφής) και διάφορα δυσνόητα σημεία που σχετίζονται κυρίως με απόδοση κυρίων ονομάτων, τοπωνυμίων, κλπ., για την εξακρίβωση των οποίων χρησιμοποιείται συμπληρωματικό υλικό. Άλλωστε, πολλές φορές απαιτείται να επιστρέψει ο ερευνητής στα ηχητικά αρχεία του και να ακούσει ξανά και ξανά τα επίμαχα σημεία. Επειδή απώτερος στόχος της απομαγνητοφώνησης είναι η περαιτέρω αξιοποίηση του προφορικού υλικού π.χ. στην περίπτωση του ΙΑΝΕ στη μελέτη των νεοελληνικών ιδιωμάτων και τον εμπλουτισμό του αρχείου, το υλικό αποδελτιώνεται για τη σύνταξη του Ιστορικού Λεξικού.

Κατά την απομαγνητοφώνηση, ο ερευνητής συνειδητοποιεί ότι μια σειρά από στοιχεία όπως ο τόνος της φωνής, ο ρυθμός της ομιλίας, ο διαλεκτικός επιτονισμός, χωρίς να αναφέρει κανείς τις χειρονομίες ή τις εκφράσεις του ομιλητή δεν αποτυπώνονται συνήθως στο χειρόγραφο. Η ακρίβεια της μεταγραφής του προφορικού λόγου περιλαμβάνει και το μείζον ζήτημα της φωνητικής ή μη μεταγραφής της προφοράς (Bailey 1986, Lane et al. 1996, Bailey et al. 2005, Macaulay 1991, Miethaner 2000). Καθώς η μεταγραφή όλου του κειμένου στο Διεθνές Φωνητικό Αλφάβητο θα δυσκόλευε πολύ την ανάγνωση και κατανόησή του, κάποιιοι μελετητές μεταγράφουν στο IPA μόνο ορισμένες μη προβλέψιμες πραγματώσεις, κάτι που σημαίνει ότι ήδη γνωρίζουν τι είναι σταθερό και τι όχι σε μια ποικιλία.

Η μεταγραφή ενός προφορικού κειμένου δεν είναι μια ουδέτερη γραπτή αναπαράστασή του. Καθορίζεται σε μεγάλο βαθμό από τις θεωρητικές απόψεις του μελετητή των δεδομένων και τα συγκεκριμένα ερευνητικά ενδιαφέροντά του. Παρ' όλο που η τεχνολογική εξέλιξη έχει διευκολύνει τη συλλογή και ηλεκτρονική επεξεργασία των προφορικών κειμένων, οι δυσκολίες κατά την καταγραφή και ιδιαίτερα κατά τη μεταγραφή τους σε γραπτό λόγο παραμένουν. Μάλιστα, αν τα διακριτικά στοιχεία του προφορικού εκφώνηματος (ύψος φωνής, ένταση, επιτονισμός, διάρκεια παύσεων)

αποτυπωθούν στη μεταγραμμένη του μορφή, δίνουν κείμενα σημειωτικά επιβαρυνμένα, δηλαδή δυσανάγνωστα, ενώ ταυτόχρονα δυσχεραίνουν και την ψηφιακή τους εκμετάλλευση.

Ένα από τα βασικά ζητήματα που προκύπτουν λοιπόν κατά τη μεταγραφή του προφορικού κειμένου είναι η απομαγνητοφώνηση του συνόλου του υλικού και η όσο το δυνατόν πληρέστερη σήμανσή του. Αν και το ηχητικό υλικό συντηρείται και αρχειοθετείται και τα ηχητικά αρχεία μεταφέρονται από παλαιότερα μέσα σε νεότερα (ψηφιοποιήσεις, κλπ.) είναι δύσκολο να ανατρέξει κανείς στην πρωτότυπη ηχογράφηση. Καθώς λοιπόν το απομαγνητοφωνημένο κείμενο είναι αυτό που αποτελεί συνήθως το κοινό σημείο αναφοράς των ερευνητών, η μεταγραφή του κειμένου οφείλει να προβλέπει τη μελλοντική του χρήση από μελετητές με άλλα ενδιαφέροντα (Bucholtz 2007: 794).

Το όλο θέμα της μεταγραφής (discourse transcription) έχει απασχολήσει πολλούς μελετητές προερχόμενους από ποικίλους τομείς, που σχετίζονται με αυτή τη διαδικασία με κυριότερους την Ανάλυση Ομιλίας και Παθολογία/Μελέτη Διαταραχών του Λόγου και τις κοινωνιολογικές έρευνες (για μια σχετική με τη μεταγραφή σχολιασμένη βιβλιογραφία βλ. Hammersley 2010).

Στην κλασική για το θέμα που μας απασχολεί εργασία της η Ochs (1979: 43-72) παρατηρεί πως μετά την απομαγνητοφώνηση ο ερευνητής εργάζεται με τα αποτελέσματα της μεταγραφής που έχει κάνει –αυτά είναι τα δεδομένα του. Τα δεδομένα όμως αυτά αντανακλούν τις θεωρητικές του απόψεις και αποτελούν προϊόν επιλογής και αποτέλεσμα ορισμένων αποφάσεών του (σχετικά με το τι και το πώς της μεταγραφής), οι οποίες δεν δηλώνονται σε όσους ενδιαφέρονται να χρησιμοποιήσουν στη συνέχεια το υλικό του (Green et al. 1997: 172-176). Κατ' επέκταση, οι μεταγραφές του θέτουν περιορισμούς στις γενικεύσεις και τα συμπεράσματα που προκύπτουν από την έρευνά του.

Παρ' όλο που σε μια μεταγραφή δεν υπάρχει απόλυτη αντικειμενικότητα, η ερευνητική κοινότητα διαθέτει ορισμένα συμβατικά συστήματα μεταγραφής που περιλαμβάνουν ένα συγκεκριμένο αριθμό συμβόλων, π.χ. Jefferson (1996, 2004), Dubois (1991, 1993), Schiffrin 1994, Edwards 2003. Από μια μεταξύ τους σύγκριση προκύπτουν ομοιότητες και διαφορές. Καθώς όμως κάθε σύμβολο εντάσσεται σε ένα σύστημα, η χρήση μεμονωμένων συμβόλων από διαφορετικά συστήματα μπορεί να οδηγήσει σε λάθη και παρανοήσεις κατά τη μεταγραφή. Ο γενικός προβληματισμός ως προς τα σύμβολα μεταγραφής αφορά μεταξύ άλλων τη θέση και το χώρο (spatial organization) που καταλαμβάνουν στη σελίδα του μεταγραμμένου κειμένου. Στις πραγματικές συνθήκες όλα συμβαίνουν ταυτόχρονα (λόγος, χειρονομίες, άλλοι ήχοι) αλλά στο γραπτό κείμενο για πρακτικούς λόγους σημαίνονται σε χωριστά σημεία και έτσι χάνεται ο συγχρονισμός. Σύμφωνα με την άποψη ορισμένων μελετητών τα σύμβολα μπαίνουν μέσα στο κείμενο (σε παρενθέσεις, αγκύλες), ενώ σύμφωνα με άλλους τα κείμενα και τα σύμβολα μεταγραφής μπαίνουν σε δύο παράλληλες στήλες. Στη δεύτερη ή σε χωριστή τρίτη στήλη μπαίνουν τα σχόλια του ερευνητή σχετικά με το κείμενο, π.χ. ένα σχόλιο για την παρουσία άλλων προσώπων που μπορεί να επηρεάσουν τον εκφερόμενο λόγο.

Στο πλαίσιο αυτών των συστημάτων μεταγραφής, χρησιμοποιούνται ορισμένα σύμβολα π.χ. σημεία στίξης (κόμμα, τελεία, ερωτηματικό) για να δηλώσουν τον επιτονισμό του εκφωνήματος, συγχρόνως όμως χρησιμοποιούνται και με την κανονική τους λειτουργία. Στην περίπτωση του κόμματος π.χ. τρία-τέσσερα συνεχόμενα κόμματα σε ένα απομαγνητοφωνημένο τμήμα λόγου μπορεί να δηλώνουν μικρή παύση, επανάληψη ή και τα δύο. Κεφαλαία γράμματα συμβολίζουν κάτι που λέγεται δυνατά. Μεταξύ των συμβάσεων υπάρχουν ακόμα σύμβολα (αγκύλες) για ταυτόχρονα ή μερικούς επικαλυπτόμενα εκφωνήματα (simultaneous/overlapping utterances). Επίσης σύμβολα για ποικίλα χαρακτηριστικά του εκφερόμενου λόγου, όπως η παρατεταμένη διάρκεια ενός φθόγγου ή μιας συλλαβής (extension), η μη φωνολογικά καθορισμένη μακρότητα (σύρσιμο της φωνής), η έμφαση (emphasis) συνήθως με υπογράμμιση, η ένταση της φωνής, κλπ. Ακόμα, καταγράφεται το γέλιο, το κλάμα, γενικά οι συναισθηματικές εκδηλώσεις/εκφράσεις (Herburn 2004: 251-291) το χειροκρότημα, οι επευφημίες, άλλοι ήχοι (π.χ. εντός παρενθέσεως, τηλέφωνο), η κατεύθυνση του βλέμματος των ομιλητών, κλπ.

Υπάρχουν σημεία σε μια απομαγνητοφώνηση που ο ερευνητής δεν είναι σίγουρος για το τι ακούει και το αποτέλεσμα της μεταγραφής ενέχει αμφιβολία ως προς την ακρίβεια. Η αμφιβολία αυτή πρέπει να καταγραφεί με κάποιο τρόπο (transcriptionist doubt). Ορισμένοι ερευνητές παραθέτουν εναλλακτικές πιθανότητες του τι μπορεί να είχε ειπωθεί στα επίμαχα σημεία. Όταν οι λέξεις ή φράσεις είναι εντελώς ακατάληπτες, κάποιοι συμβατικά χρησιμοποιούν ως σύμβολα ένα κεφαλαίο X εντός παρενθέσεως για κάθε συλλαβή που είναι αδύνατο να μεταγραφεί. Άλλοι συμπληρωματικά δηλώνουν και το λόγο αδυναμίας της μεταγραφής (π.χ. θόρυβος). Σε περίπτωση που ο ερευνητής αποφασίσει να παραλείψει τα σημεία αυτά κατά την μεταγραφή θα πρέπει να δηλώσει το κενό/χάσμα που υπάρχει στο μεταγραμμένο κείμενο (Bucholtz 2007: 788). Τα δεδομένα που παραλείπονται μπορεί να δημιουργήσουν προβλήματα στη μελέτη του ευρύτερου κειμένου π.χ. ως προς τη συνοχή, συνεκτικότητα, αντωνυμική αναφορά, δείξη κλπ ακόμα και σε ζητήματα συντακτικής ανάλυσης των δεδομένων. Όπως αντιλαμβάνεται κανείς, αν απουσιάζουν τμήματα των εκφωνημάτων, η δομή του λόγου αλλοιώνεται. Ιδιαίτερα στο ζήτημα της διαλεκτικής σύνταξης, ξεπερνώντας τις προκαταλήψεις

για την ασυνταξία του προφορικού λόγου, τέτοιου είδους αυθόρμητη παραγωγή λόγου αποτελεί το ιδανικό υλικό για τη μελέτη της.

Ένα ακόμα αδύνατο σημείο στα συμβατικά σύμβολα που χρησιμοποιούνται σχετικά: οι τρεις τελείες (αποσιωπητικά) χρησιμοποιούνται για παύση πάνω από μισό δευτερόλεπτο και συγχρόνως για την παράλειψη στοιχείων. Πρόκειται για δυο εντελώς διαφορετικές περιπτώσεις που μπορούν να προκαλέσουν σύγχυση στον αναγνώστη του μεταγραμμένου κειμένου.

Άλλες πτυχές του ζητήματος της μεταγραφής προς επιμέρους εξέταση σχετίζονται α) με τον ερευνητή που κάνει την απομαγνητόφωση, π.χ. ποιος μεταγράφει; Ο ίδιος ο ερευνητής που έκανε την καταγραφή; β) με το σκοπό της έρευνας για την οποία θα χρησιμοποιηθεί το υλικό της απομαγνητόφωσης π.χ. ειδικός σκοπός έρευνας τα διαλεκτικά επιφωνήματα (Γιακουμάκη 1998), θαυμαστικά, κλητικά, σχετλιαστικά (ωχ, αχ), τα οποία πρέπει να αποδοθούν με ακρίβεια ή οι παύσεις (ποικίλης υφής και διάρκειας).

Στην περίπτωση αυτή η απλή δήλωση παύσης δεν αρκεί αλλά χρειάζεται χρονομέτρηση. Ο ομιλητής είναι δυνατόν να μην έχει σταματήσει να μιλάει, να στέκεται για να σκεφτεί, να κάνει ένα λάθος και να το διορθώνει, ξεχνάει, επαναδιατυπώνει, κλπ. Η δομή μιας προφορικής αφήγησης είναι συχνά περισσότερο ζήτημα παύσεων παρά χρήσης λεκτικών μέσων. Το όλο ζήτημα των παύσεων στον προφορικό λόγο σχετίζεται με το κόμπιασμα στη ροή του λόγου. Πώς μεταγράφεται ο δισταγμός, η δυσκολία (διστακτικά μόρια-δείκτες διόρθωσης/hesitation markers-particles); Είναι σημαντικό να δηλωθεί γιατί μπορεί να προηγείται μιας εξαιρετικά πλούσιας προσωπικής εξομολόγησης (θάνατοι, δυστυχίες, κλπ.) πυκνής συγκίνησης.

Η έρευνα μπορεί να επικεντρωθεί σε ποικίλα άλλα ζητήματα όπως:

- ο ρυθμός της ομιλίας: το πόσο γρήγορα μιλάει κανείς έχει σχέση με την ποιότητα του παραγόμενου λόγου. Μιλώντας πιο αργά, προσχεδιάζεις, άρα επηρεάζεται και η δομή των λεγομένων.
- η συμμορφωρά (ιδιαίτερα σημαντική στα προφορικά δεδομένα από διαλέκτους).
- η λογοκρισία σε άσεμνες εκφράσεις, ύβρεις, κλπ.
- η αποτύπωση του σωστού και του λάθους, οι παραβιάσεις των γραμματικών κανόνων και ο διαλεκτικός λόγος ως ατομική έκφραση/λάθος της στιγμής, η ορθογράφιση (Miethaner 2000).
- η ιδιόλεκτος του πληροφορητή: η μεγάλη ακρίβεια και λεπτομέρεια στην καταγραφή μπορεί να προβάλλει στοιχεία της ιδιολέκτου του ομιλητή σε βάρος του τοπικού ιδιώματος.

3. Συμπεράσματα

Στις περιπτώσεις που μια μηχανιστική τεχνική μεταγραφής του προφορικού λόγου σε γραπτό δεν είναι αρκετή (πρακτικά συνεδριάσεων), η γλωσσική ιδεολογία των εμπλεκόμενων αποκτά το δικό της ρόλο (Lapadat 2000, Lapadat & Lindsay 1998, 1999). Ο σύνθετος χαρακτήρας του προφορικού λόγου και οι αναντιστοιχίες του με το γραπτό θέτουν επιπλέον δυσκολίες στο εγχείρημα. Το γεγονός ότι διαφορετικοί ερευνητές μεταγράφουν διαφορετικά το ίδιο ηχητικό αρχείο αποδεικνύει από τη μία τον πλούτο της προφορικής επικοινωνίας και από την άλλη ότι ένα πληρέστερο μοντέλο αντίληψης και γραπτής απόδοσης του προφορικού λόγου αποτελεί ακόμα το ζητούμενο. Η πρόκληση για όσους ερευνητές ασχολούνται με τη συλλογή γλωσσικών δεδομένων προφορικού λόγου, ιδιαίτερα διαλεκτικού, παραμένει ως εξής: μπορεί μια μεταγραφή να διαβαστεί όπως ακούγεται το μαγνητοφωνημένο ηχητικό αρχείο;

Βιβλιογραφία

- Bailey, Charles-James N. 1986. "Even dialectologists get the blues; inadequate phonetic transcription of English". *Papere zur Linguistik* 35, 2: 3-38.
- Bailey, Guy, Jan Tillery & Claire Andres 2005. "Some effects of transcribers on data in dialectology", *American Speech* 80 1: 3-21.
- Bucholtz, M. 2000. "The politics of transcription", *Journal of Pragmatics* 32: 1439-1465.
- _____ 2007. "Variation in transcription", *Discourse Studies* 9: 784-808.

- Γιακουμάκη, Ε. 1998. «Απόψεις για τα επιφωνήματα με παραδείγματα από την κρητική διάλεκτο» *Ελλωτία*, ετήσια έκδοση Δήμου Χανίων, περίοδος Β', τόμος 5ος, Χανιά, 127-142.
- Du Bois, John, W. 1991. "Transcription design principles for spoken language research." *Pragmatics* 1: 71-106.
- _____, Schuetze-Coburn, S., Cumming, S., & Paolino, D. 1993. "Outline of discourse transcription". In *Talking data: Transcription and coding in discourse research*. 45-87. Hillsdale, NJ: Lawrence Erlbaum.
- Edwards, Jane A. 2003. "The transcription of discourse". *The Handbook of Discourse Analysis*, edited by Schiffrin, Deborah, Deborah Tannen and Heidi E. Hamilton, Blackwell Publishing. <<http://www.blackwellreference.com/subscriber/tocnode?>
- Green, Judith, Maria Franquiz and Carol Dixon. 1997. "The myth of the objective transcript: Transcribing as a situated act". *TESOL Quarterly* 31 (1): 172-76.
- Hammerslay, M. 2010. "A selective and partially annotated bibliography on transcription in social research". [Oro.open.ac.uk](http://oro.open.ac.uk).
- Hepburn, A. 2004. "Crying, Notes on description, transcription and interaction". *Research on Language & Social Interaction* 37: 251-291.
- Jefferson, G. 1996. "A case of transcriptional stereotyping". *Journal of Pragmatics* 26: 159-70.
- _____. 2004. "Glossary of transcript symbols with an introduction". In *Conversational Analysis: Studies from the first generation*, edited by Lerner G.H. 13-31. Amsterdam, Benjamins.
- Lane, L.-A., Denton, J. and Suslak, D. 1996. "The Validity and Reliability of Phonetic Transcriptions in Sociolinguistics and Dialectology." In *SALSA3: Proceedings of the Third Annual Symposium about Language and Society, Austin (Texas linguistic Forum 36)*. 225-47. Austin: University of Texas, Department of Linguistics.
- Lapadat, J. C. 2000. "Problematizing transcription: purpose, paradigm and quality". *International Journal of Social Methodology* 3, 3: 203-219.
- _____. & Lindsay A. C. 1998. "Examining Transcription: A Theory-Laden Methodology", Paper presented at the Annual Meeting of the American Educational Research Association, San Diego, CA, April 13-17, 1998 (Eric Document Number ED 419 821).
- _____. & Lindsay A. C. 1999. "Transcription in research and practice: from standardization to interpretive positionings", *Qualitative Inquiry* 5, 1: 64-86.
- Macaulay, R.K.S. 1991. "Coz it ezny spelt when they say it: Displaying dialect in writing", *American Speech* 66, 3: 280-291.
- Miethaner, U. 2000. "Orthographic Transcriptions of Non-standard Varieties: The Case of Earlier African-American English", *Journal of Sociolinguistics* 4 (4): 534-60.
- Mondada, L. 2007. "Commentary: transcript variations and the indexicality of transcribing practices", *Discourse Studies*, 9, 6: 809-821.
- Ochs E. 1979. "Transcription as theory". In *Developmental Pragmatics* edited by E. Ochs & B. Schieffelin, 43-72. New York: Academic Press.
- Roberts, C. 1997. "Transcribing talk: issues of representation", *TESOL Quarterly*, 31: 167-172.
- Schiffrin, D. 1994. *Approaches to Discourse*. Blackwell.

Παράρτημα παραδειγμάτων απομαγνητοφωνημένου λόγου:

1. Τον βλέπει αυτή, η χήρα τώρα (-Γιατρέ, κάθου κειτέρα τώρα!), τον βλέπει αυτήνα (Δοξάτο Δράμας, χφ. 1456)
2. -Κυρία μου, λέει, Καρατζόγλου Νίκο εισπράκτωρ δεν έχουμε (Δοξάτο Δράμας, χφ. 1456)
3. Πααίνω 'γω, 'γω είμι διάβουλους, 'γω 'μι «πιταξάμη», 'γω δ' λιέου ... μπουρ μπουρ μπουρ (Κυψέλη Καστοριάς, χφ. 1422)
4. Όχ, ήρθαν οι άνδρoι όλ' κει, ήταν όξου στουν γραφέ, λιέει, κάτι την αστυνουμία να..., στ' αυτόφουρου, λιέει, όλοι να βγούμε μαρτύροι, λέει, τέλους πάνδουν δεν θέλησ' αυτός τέτοιο πράμα να κάνει... (Κυψέλη Καστοριάς, χφ. 1422)
5. 'Υστια μάζευαν του τυρί κι τ' άφ'ναν καμβόσες μέρες στο καδί, κι ύστερα έριχναν πυτιά κει μέσα κι αυτό γένουνταν ύστερα και φούσκωνε κι εκεί το δουβουλούζαν ύστερα κι έβγαναν τυρί, έβγαναν βούτυρο, έβγαναν ξ' νόγαλο, που το λεγάμαν γίζα (Κεφαλοχώρι Κονίτισης, χφ. 1402)
6. Αλλού τα λέν' χράμια. Κιλίμα, δ'λαδή του χράμ' έχ' άλλου σχέδιου, είνι άλλου υφαδό. Του χράμ' του λέν' δωπέρα που έχουν οι Σουρπιώτες έχουν το χράμ' άπου κάνουν μι τιτραγουνάκια έτσ'. Εμείς... ήταν υφαδό κιλίμα τα 'λεγαμι, ήταν τραγουμαλλήσιο, ήταν από τα γίδια του μαλλί (Κεφαλοχώρι Κονίτισης, χφ. 1402)
7. Βλέπ'ς κάθε παλιό σπίτι δε χαλάει, διότι ο εργατής εργαζεταν για να φκειάσ' τέλειου, δε δουν διέφερε για του ημερομίθιου, αλλά σόλεγ': να το φκειάσω στέρεου να μη βέσ', να το φκειάσω έτσ' να μη χαλάσ'. Τώρα ουόλα πρόστυχα, όλα ταλαίπωρα (Αράχωβα Ναυπακτίας, χφ. 1446)
8. Η Αράχωβα το χίλια εννιακόσα τριάδα ιφτά πανδρευτήκανε οχτώ ζευγάρια απ' του ίδιου το χωργιό, την ίδια χρονιά. Έτσ' κι από τα χουργιά. Τούτε, από αγάπη δεν έπαρχε κανένα ανδρόγυνο. Οι συγενείς, να πούμε, η γινεά, ρωτούσι, συμβουλεύεταν, δηλαδή ένας με τον άλλουν συγενής (Αράχωβα Ναυπακτίας, χφ. 1446)

9. Τ' Άγιο-Τρυφώνου τίποτα, αγιασμό διαβάξει ο παπάς για τα περιβόλια, στην εκκλησία. Πάνε και παίρνουνε, αυτός ο αγιασμός, αυτός ο αγιασμός μπορείς να done χρησιμοποιήσεις όλο do χρόνο, να ριζ'ς και στα περιβόλια, ενώ του Φωτόνε δεν done κουνάνε, δεν done σειούνε τον αγιασμό (Ριζοσπηλιά Γορτυνίας, χφ. 1388)
10. Μετά το λιώναμε, το βάζαμε το βράζαμε, το χύναμε το πρώτο νερό, μετά του ρίγαμε άλλο, το βράζαμε αυτό καλά, μετά το τσιγαρίζαμε, βάναμε λίπος από το ίδιο. Βάζαμ' απάνω, ήσαδε χώρια η σκόρτσα του γουρουνιού, χώρια η πέτσα του και χώρια το βασιλικό (Ριζοσπηλιά Γορτυνίας, χφ. 1388)
11. Πήγαμ με του βατέρα μ' να κάνουμε χωράφ' και το χωράφ' αυτό είχε βάτα. Για να μη σ'κώσου 'γω τη σκιρπανιά, ήταν πιο βαριά, για να χτ'πάου τα βάτα για να τα βγάλου, πάει ου πατέρα ζουμ κι θάμινιβι, εμένα μ' έβαλε να κάνω χωράφ' (Σούρπη Μαγνησίας, χφ. 1439)
12. Ιγώ πόναγα; Σι λέου, ήμαν τρεις μέρις ήμαν μια βάλα, και διν ήβλιπα, ούτι μάτια, ούτι ...! Ξέρ'ς τι μ' έκαναν; Ξιδόλασπη, κόκκινου χώμα ζ'μουμένου με ξιδ' κι μ' έβαιναν σ' ένα σιδόν'. Κι τότες σιδόνια διν είχαμ (είχαμ κι καεϊ κιόλα, γιατί κάηκι το χωριό μας), κι είχαμε κουριλές (Σούρπη Μαγνησίας, χφ. 1439)
13. Εχαράκωναμε λοιπόν ελιές, άλλες εβάναμε κολυβάδες. Τσι βάζαμε πρώτα... είχαμε πολλές μεθόδους. Όταν εθέλαμε για να 'χουμε και πρώια, προσφάι στην ελιά, τσι κάναμε σκαστές, τ'ς είχαμε δώδεκα μέρες, δεκαπέδε, αλλάζαμε τα νερά και μετά αφού τσι ζεσταίναμε, έβλεπες και κάναμε το ωραίο το προσφάι, γλήγορα, εκεί που μαζεύαμε ελιές (Περαχώρι Ιθάκης, χφ. 1429)
14. Όλοι είμαστε στις εξοχές! Ανάλογα τη βοιότητα, ποσότητα που είχε ο καθένας εμαζεύαμε και τέσσερους μήνες ελιές! Όχι με την ευκολία που υπάρχει σήμερα, με τα ρούχα κάτου και με τα τσιγριά και με τα μηχανήματα! Τότες είχαμε... Να 'ρθεις κάποια ώρα να πάμε στο κατώι, να σου δείξω. Ακόμα έχω το σακκούλι, είναι όπως μαξιλαροθήκη, υφαδό σακκούλι, με σκιοιιά, το 'φερνα έτσι, από τη μέση μου, και πηγαίναμε πριν να φέξει (Περαχώρι Ιθάκης, χφ. 1429)
15. Εμένα η μάνα μου έκανε πάρα πολλά π'τοπούλια, και με σταρένιο βέβαια αλεύρι. -Να κάμομε, παιδιά, κι ένα πιτοπούλι. Τα λέγαμε λειψανάβατα πιτοπούλια, άλλα τ' ανεβατά. Και μάλασσε γρήγορα-γρήγορα, μια ολιά ζύμη και στο τηγάνι. Και το πατούσε και του 'κανε κι έτσι τρύπες-τρύπες όπως είναι ο βολίστρης για να ψηθεί γρήγορα και το τρώγαμε κι ήτανε νοστιμότατο (Κρίτσα Λασιθίου χφ. 1448)
16. Τα χρόνια τση μάνας μου παρατηρούσανε ποια λαμπάδα επρωτοκάηκε: «Ήσβησε το γαμπρού η λαβάδα; 'κειοσάς θα πρωταποθάνει» και κάτι τέθιοια. Είχα ένα γξάδερφο παπά. Όταν το βαφτίσανε, βάνουνε το έλαιος στη γολυμπήθρα, λοιπόν η νονά αποκρεμάται από πάνω και λέει του παπά: -Γα πρόσεξε ένα σημείο στη γολυμπήθρα μέσα; Και ξανοίγει ο παπάς, σταυρό εσημάτισε. Αυτό το παιδί θα λάβει χάρη. Και da ύστερα, πράγματι παπάς (Κρίτσα Λασιθίου χφ. 1448)
17. Και του 'βγαλα το γαβρί, φύγε λέω, γιατί θα σε σκ... θα σου δώσω μια θα σε ξε..., θα σου σπάσω το κεφάλι σου! Και βγάνει τη γάμα. Και να μην ηφραλιστώ, ε! Να μια κάμα ήβγαλε! Και μου την έφερε εδονά, τοσοδά. Και νε ηφραλίστικα, μήτε φοβήθηκα (Φούρνοι Ικαρίας χφ. 1436)
18. Αυτά εδώ λέγομαι ταράχτης. Θα το ανεκατέψω και θα πάρω τη γουτάλα, που είναι πιο κουφαλωτή. 'Κείνο με το κλαδί λέγεται διόνιστρο. Κι αυτό εδώ λέγεται διόνιστρο, το καλάμι με το κλαδάκι λέγεται διόνιστρο. Πρώτα ήτανε στη σειρά οι τσοπάνηδοι όλοι, καθόδανε και ένας ήμενε τα δικά του. Κάνουμε καθένας τα δικά του. Έπειτα, κάνουμε κι ένα σημάδι, σφραγίδα λέγεται, στα αυτιά για να τα γνωρίζω. Αλλά και να μη τα σφραΐσουμε, τα γνωρίζουμε... Τώρα γίνηκε αργολάβος, τσοπάνης αργολάβος (Φούρνοι Ικαρίας χφ. 1436)